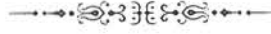

AHMET HAMDİ AKSEKİ SEMPOZYUMU

- SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ -

Bu sempozyum
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ve
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
ANTALYA İL MÜFTÜLÜĞÜ
iş birliği ile düzenlenmiştir.

08-09 KASIM 2013
A N T A L Y A

DİB
YAYINLARI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 1366

İlmi Eserler : 214

Yayın Yönetmeni

Dr. Yüksel Salman

Yayın Koordinatörü

Yunus Akkaya

Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Ahmet ÖGKE

Doç. Dr. Sabri YILMAZ

Tashih

Mahir Kılınç

Grafik & Tasarım

Ali Çınk

Baskı

Epa-Mat Basım Yayın Ltd. Şti.

(0.312) 394 48 63

2. Baskı, Ankara 2017

ISBN 978-975-19-6758-9

2017-06-Y-0003-1366

Sertifika No: 12931

Eser İnceleme Komisyon Kararı

12.04.2017/11

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel: (0.312) 295 72 93-94

Faks: (0.312) 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

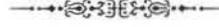
Dağıtım ve Satış

Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü

Tel: (0.312) 295 71 53 - 295 71 56

Faks: (0.312) 285 18 54

e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

AHMET HAMDİ AKSEKİ'NİN VE'L-ASR TEFSİRİ

Yrd. Doç. Dr. Yasin PİŞGİN

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, Antalya.

Son asrın büyük âlimlerinden biri olan Ahmet Hamdi Akseki, Türkiye'nin dinî hayatı için önem arzeden konularda temel taşı sayılacak dinî, içtimaî ve ah-lâki eserleriyle kendisinden sonraki kültürel istikameti belirleyip yakın tarihe yön veren ve ülkemizdeki dinî hayatın gelişmesi ve günümüz seviyesine ulaşmasın-daki prensiplerin yerleştirilmesinde önemli çalışmaları olan birisi hatta bunları ilk inşa eden kişidir.¹ Dinî ilimlerin tamamında yetkinlik sahibi olan Akseki, nakil ve rivâyetleri dikkate alan, ama onları irdeleyip tahlil eden, aralarında mukayeseler yapan, ihya ve tecdide açık muhafazakâr bir düşündürdür.² Biz bu çalışmamızda Ahmet Hamdi Akseki'nin "Ve'l-Asr Tefsiri" isimli risalesini incelemeye geçmeden önce onun ilmî şahsiyeti ve tefsir metodu hakkında kısaca bilgi vereceğiz.

A. İlmî Şahsiyeti

Köklü medrese eğitiminin yanında gününün şartlarına göre oldukça iyi bir düzeyde gördüğü felsefe eğitimi ve bu esnada -henüz müstakil birer ilim dalı olmadıkları için felsefenin alt dalları olmaları sebebiyle felsefeyle birlikte aldığı- psikoloji, sosyoloji ve pedagoji eğitimleri, Akseki'nin külli sentez ve kavramaya dayalı eserleriyle temayüz edişinin ve ilim ve irfan dünyamızdaki değer ve kalıcılığının temel sebebi sayılabilir.³ Varlık hakkında toplu bir görüşün ve külli bir âlem sezgisinin ifadesi sayılan felsefeyi, İslam'ın anlaşılmasında ve anlatılmasında bir

¹ Baloğlu, Niyazi, "Diyanet İşleri Reisi Olarak Ahmet Hamdi Akseki", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005, s. 14.

² Kılavuz, Ahmet Saim, "Ahmet Hamdi Akseki'nin İslam-Türk Ansiklopedisi'ne Katkıları", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005, s. 139.

³ Aydın, Hüseyin, "Ahmet Hamdi Akseki'nin Felsefeye İlgisinin Boyutları", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005, s. 17-19.

vasıta olarak kullanması, Akseki'nin eserlerinin üzerine temellendiği, her hangi bir konuyu epistemolojik bir parçalanmaya meydan vermeden bütün yönleriyle ele almasını sağlayan bütünsel idrakinin ve derin sentezlerinin kaynağıdır. Bu konumuyla Akseki, felsefe ile ilişkisi bakımından Gazzâlî'ye benzetilebilir.⁴ Gazzâlî'nin devrinde olduğu gibi onun yaşadığı dönem de din karşıtı düşünce hareketlerinin İslam dünyasını derinden etkilediği bir zaman dilimidir.

Aydınlanma ile başlayan ve deist, pozitivist ve materyalist görüşlerle desteklenen din karşıtı akımlar insanın aklı ile kalbi, ruhu ile bedeni, maddesi ile manası, dünyası ile âhireti arasındaki rabıtayı kopartarak onun ulvî anlamını göz ardı etmiştir. Ancak bu akımların egemen olduğu batı dünyasının bilimsel, teknolojik, endüstriyel ve askeri alanlarda kaydettiği başarılar her alanda bir çöküş içinde olan İslam dünyasında, bu başarıların söz konusu fikirlerden doğduğunu düşünen ve Müslümanların terakkisini bu akımlarda gören fikrî bir yapılanmanın meydana çıkmasına neden olmuştur. Bu sebeple bir yandan Batılı tanrısızlar, dinsizler, müsteşrikler ve misyonerlerle diğer yandan içinde pozitivist ve materyalistlerin de bulunduğu İslam'ın yerli muhalifleri ile yaptığı mücadele Akseki'nin ilmî faaliyetleri içinde önemli bir yer tutmuştur.

B. "Ve'l-Asr Tefsiri" İsimli Risalesi ve Tefsir Yöntemi

O, bir ilim ve fikir adamı olmasının yanı sıra yaygın din eğitimi içinde aktif olarak yer alması sebebiyle aksiyonel bir kişiliğe sahip büyük bir hizmet aşığydır. Kur'an'a ve sahih sünnete dayanan sağlıklı dinî bilginin geniş halk kesimlerine ulaştırılarak insanların dünya ve âhiret mutluluğunu elde etmelerini hedefleyen ve bunun gerçekleştirilmesi için gerekli olan irşat-tebliğ yönteminin hem teorisyenliğini hem de uygulayıcılığını yapan Akseki,⁵ eserlerinde oldukça sade, etkili ve ilmî bir dil kullanmış ve ferdî ve toplumsal düzeyde uyanışın, hikmetin ilmî ve anlaşılabilir bir üslupla toplumun bütün katmanlarına ulaştırılmasına bağlı olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda İslam'ı insanların akıllarına ve kalplerine yerleştirmek; vaaz ve nasihatlerle onları irşat edip uyandırarak dünya ve âhiret

⁴ Aydın, Mehmet S., "Ahmet Hamdi Akseki'nin Ahlâk Felsefesi", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005, s. 24, 29, Bu konumuyla o, bir tefsir, bir hadis ve bir fıkıh âlimi olmaktan ziyade çağdaş bir kelamcı ve İslam düşünürüdür. Uludağ, Süleyman, "İslam'ın Bir Savunucusu Olarak Ahmet Hamdi Akseki", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005, s. 38.

⁵ Kendisi bir vaiz ve hatip olarak irşat-tebliğ faaliyetinin fiilen içinde olan Akseki, ideal bir vaaz ve hitabetin nasıl olması gerektiği konusundaki yöntemsel çalışmalarıyla da ön plana çıkmıştır. bkz. Doğan, Recai, "Ahmet Hamdi Akseki ve Yaygın Din Eğitimi Hizmetleri", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005, s. 86-90.

mutluluğuna ulaştırmak onun ilmî hayatının temel hedeflerinden birini teşkil eder.⁶

Bu konumuyla Akseki, bir gün Ankara'da Alâeddin Camii kürsüsünde Asır suresinin tefsirini vaaz konusu eder. Bu konuşma halk üzerinde öyle derin bir iz bırakır ki, zamanın Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi, ondan bu vaazı bir tefsir olarak kaleme almasını ister. Bu tavsiyeyi dikkate alan Akseki, "vel'-Asır Tefsiri" adı altında bir risale yazar. Seksen yedi sayfadan oluşan eser 1928/1346 yılında Evkâf Matbaası tarafından basılır.⁷ Risaleye biri Türkçe öteki, Arapça iki takriz yazan Börekçi, "Diyebilirim ki; insanların yegâne gayreti olan mutluluğun esaslarını ve zamanın kıymet ve ehemmiyetini izah eden bu mühim eser bu alanda yazılmış ilk eserdir." diyerek bu çalışmayı över ve hararetle tavsiye eder.⁸ Risalenin mukaddimesinde; Asır suresinin, insan mutluluğunun temel ilkelerini ve itikat, ibadet ve ahlâka ilişkin Kur'an ilimlerinin temel konularını mucizevi ve özlü bir üslupla bildirdiğini söyleyen Akseki, "Kur'an namına sadece bu sure inseydi bile insanlara yeterdi."⁹ şeklinde İmam-ı Şâfiî'ye atfedilen sözü naklederek surenin tek başına insanları dünya ve âhîret mutluluğuna taşıyacak temel ilkeleri ihtiva ettiğini söyler.

O, diğer tüm eserlerinde olduğu gibi bu risalesinde de dinin öncelikli ve önemli konularına odaklanmış; muhatabını zihni karmaşaya itmeden, samimi ama ilmî bir üslup ve sade bir Türkçe ile dünya ve âhîret mutluluğunun elde edilmesinin temel prensiplerini esas alarak sureyi tefsir etmiştir. Eserde, Hz. Peygamber'den gelen sahih rivâyetleri, Arapçanın kurallarını ve dil üsluplarını dikkate alan ve pek çok tefsirden –özellikle de Muhammed Abduh'un tefsirinden– yararlanan Akseki,¹⁰ surenin ahkâm ve adabını dinin temel kuralları içinde, muhatapta yanlış anlamalara sebep olacak tevil ve yönlendirmelerden kaçınarak, kolay

⁶ 1923 yılında Ankara'ya giden Akseki, yazı, vaaz ve konferanslarıyla halkı milli mücadeleye teşvik etmiş ve halkın manevi mimarlığını yapmıştır. Aynı şekilde Balkan Harbi'nden önce Sebilür-reşad dergisinin Bulgaristan ve Romanya muhabirliğini yaptığı yıllarda Bulgaristan'ı dolaşarak Müslümanları irşat etmiştir. bkz. Alimoğlu, Ethem, "Ahmet Hamdi Akseki'nin Hayatı", Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005, s. 5.

⁷ Eser Ertuğrul Özalp tarafından sadeleştirilmiş ve 2003 yılında İşaret Yayınları tarafından basılmıştır.

⁸ Bunun yanında, heyet-i müşavereden (yeni adı ile Din İşleri Yüksek Kurulu) Mustafa Tevfik Efendi ve Taha Efendi de esere birer takriz yazmışlardır. Akseki, Ahmet Hamdi, *Ve'l-Asr Tefsiri*, Evkaf Matbaası, (I. Baskı), İstanbul, 1928/1346, s. 2-5.

⁹ Âlûsi, Ebû'l-Meâli, *Gayetu'l-Emâni fi'r-Redd alâ'n-Nebhâni*, thk. Ebû Abdillâh ed-Dâni, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd, 1422/2001, II, 85.

¹⁰ Akseki, aynı şekilde *Dinî Dersler* kitabının ön sözünde Cemaeddin Afgani, Muhammed Abduh ve Ferid Vecdi'nin izini takip ettiğini ifade eder.

kavranılabilir örnekler çerçevesinde, yeni bir tertip ve üslup ile aşağıda yer alan başlıklar üzerinden tefsir eder.¹¹

1. Yemin nedir? Niçin ve kime yapılır?
2. Allah'ın bazı şeylere ve olaylara yemin etmesinin manası nedir?
3. Asrın manası ve Allah'ın ona yemin etmesinin hikmeti nedir?
4. İnsanların hüsrân içinde olmasının yemin ile tekit edilmesinin sebebi nedir?
5. İnsandan maksat kimlerdir?
6. Hüsrân, iman, sâlih amel, tevâsi bi'l-hakk ve tevâsi bi's-sabr nedir?
7. Bu özelliklere sahip olmayanların hüsranda oluş sebepleri nelerdir?

C. Surenin Meali

1. وَالْعَصْرِ *Asıra kâsem ederim ki;*
2. إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ *İnsan muhakkak hüsrân ve ziyandadır.*
3. إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ *Ancak iman edip âmel-i sâlihada bulunanlar*
*وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ve birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye eden kimseler ziyanda değildir.*¹²

D. Yemin nedir? Niçin ve kime yapılır?

Ona göre yemin; bir hakikat ya da iddiayı, bu hakikat ve iddianın gerçek boyutunu bildiğine ve yalan söylediği takdirde yalan söyleyenden hesap sorup onu cezalandırmaya muktedir olduğuna inanılan mukaddes bir zatın ismi ile desteklemek demektir. Yeminin en ilkel kabileler de dâhil olmak üzere bütün toplumlarda görüldüğünü söyleyen Akseki, yukarıda yaptığı tanıma göre yemine layık olan tek zatın Allah olduğunu ifade eder.¹³

E. Allah'ın bazı şeylere ve olaylara yemin etmesinin manası nedir?

Sadece Allah adına yemin etmek insanlar için geçerlidir. Allah için ise durum farklıdır. Allah'ın, ceza ve muhasebesinden korktuğu bir üst merci söz konusu

¹¹ Akseki, a.g.e., s. 6-10.

¹² Akseki, a.g.e., s. 9.

¹³ Dolayısıyla bir Müslüman'ın, kendisine iman ettiği Allah'ın adını yalan yere ağzına almayacağı, yeminin temel hareket noktasıdır. Mahkemede Kur'an'a el basmak suretiyle yapılan yemin de bu anlama gelir. "Senin başın için..., Babamın, evladımın başı için..., Namus hakkı için..." şeklinde yapılan yeminler "münakid" değil "lağv"dır. Akseki, a.g.e., s. 12-14.

olmadığı için O, mahlûkatından dilediğine yemin eder. Allah'ın bir şeye yemin etmesindeki hikmeti anlayamayanlar bu âyetleri tevil etmeye çalışmışlardır. Oysaki Allah'ın Kur'an'da yemin ettiği şeyleri dikkatlice incelediğimizde insanların bu şeyleri ya inkâr ettikleri ya da hikmet, değer ve faydalarından gafil olmaları sebebiyle onları küçük gördükleri müşahede edilir. Bu bağlamda Allah'ın yemin ettiği şey inkâr edilmiş ise bu yemin o şey için "takrir", tahkire konu olması hâlinde de "tazim" amacı taşır.¹⁴

F. Asrın manası ve Allah'ın ona yemin etmesinin hikmeti nedir?

Yüzyıl veya ikindi ile akşam arasındaki vakit olarak takdir edilse de asrın asıl anlamı, insanların hareketlerine zarf olan mutlak anlamdaki zamandır. Çünkü insanlar "Zaman ne kadar bozuldu. Bütün hayırlar mazide kaldı. Geçen günler ne güzeldi." diyerek her çağda buldukları zamandan şikâyetçi olmuşlar ve zamanın değerini gereği gibi takdir edememişler, bundan dolayı da Allah asıra yemin ederek zamanı "tazim" etmiştir. Dolayısıyla bizatihi zaman ve mekânda şer yoktur. Zamana hükmünü veren, o zamanda yaşayan insanların hayır ve şer bakımından durumlarıdır. Bu bağlamda Allah, asra yemin etmekle zamanın uğursuzluğuna dair inancın batıl olduğunu ifade etmiş ve surenin bütününden de anlaşıldığı gibi zamanın sâlih amelle geçirilmesinin önemini vurgulamıştır.¹⁵

G. İnsanların hüsrân içinde olmasının yemin ile te'kit edilmesinin sebebi nedir?

Surede hüsrândan kurtuluşun şartları olarak sayılan "îman", "sâlih amel", "tevâsi bi'l-hakk" ve "tevâsi bi's-sabr" bir insanın dünyada ve âhirette gerçek mutluluğa ulaşmasının olmazsa olmaz unsurlarıdır. Bunlara sırtını dönerek mutluluğun peşine düşenlerin ve dünyada nefsanî arzularını gerçekleştirmekle mutlu olduklarını zannedenlerin mutluluk olarak tabir ettikleri şey bir vehim ve seraptan başka bir şey değildir. Yüce Allah surenin başında mutlak anlamda zamana yemin ederek bütün zaman ve mekânlarda, yukarıda bahsi geçen erdemlere sahip olmaksızın mutluluğun elde edilmesinin imkânsızlığını tekit etmiştir.¹⁶

¹⁴ Bu bağlamda Allah'ın kıyamete yemin etmesi münkirler için takrir, müminler için ise tazim anlamı taşır. Akseki, a.g.e., s. 15-18.

¹⁵ Akseki, a.g.e., s. 19-22.

¹⁶ Akseki, a.g.e., s. 24-25.

H. (Hüsranda Olan) insandan maksat kimlerdir?

Akseki, "يٰۤاٰیُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنَ" istisna edatı ile başlayan âyeti ve devamını esas alarak hüsranda olan insanın imandan yoksun, hiçbir uhrevi kaygı taşımayan, dolayısıyla da sâlih amel işlemeyen, nefsanî arzularının peşine düşmüş, hakkı ve sabrı tavsiye etmeyen kimseler olduğunu ifade etmektedir. İnsan kelimesinin başında bulunan ve Arap gramerinde; dâhil olduğu kelimenin, kendisine delalet ettiği bütün fertleri içermesini sağlayan "el- takısı" (lâmu'l-istiğrâk li'l-cins) surede bahsi geçen erdemlere sahip olmayan gelmiş, şu an ve gelecekteki bütün insanları ifade demektir. İstisna edatı da bunu göstermektedir. Bundan sadece akıl-baliğ olmayan çocuklar ve deliler müstesnadır. Şu hâlde Akseki'ye göre kendilerine bir peygamberin daveti ulaşsın ya da ulaşmasın akıl-baliğ olmuş ve zikri geçen erdemlerden yüz çevirmiş her kişi hüsrandır.¹⁷

I. Hüsrân, iman, sâlih amel, tevâsi bi'l-hakk ve tevâsi bi's-sabr nedir?

a. **Hüsrân:** Zarar, eksiklik, helak ve dalâlet anlamlarına gelir. Surede geçen kavramları mutlak anlamları üzere değerlendiren Akseki, hüsrân kelimesini de mutlak manada hem dünyevi hem de uhrevi ziyan olarak tefsir etmektedir.¹⁸

b. **İman:** Hüsrandan kurtulmanın ilk şartıdır. Lügatte herhangi bir şeyi tasdik etmek anlamına gelir. Müteallakı yani neye iman edileceği (mü'men bih'i) zikredilmemekle beraber surede geçen iman şer'i manadaki iman olup, "icmalî" ve "tafsilî" olarak ikiye ayırılır. Allah'tan başka bir ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna inanmak icmalî iman olarak isimlendirilir. Âhîret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ölümden sonraki dirilişe, kaza ve kadere; hâsılı, Hz. Peygamber'in getirdiği bütün haberleri tasdik ederek onlara inanmak ise tafsilî iman şeklinde adlandırılır.

Akseki'ye göre bu sayılan iman unsurları surede geçen imanın tamamı değildir. Çünkü buradaki iman mutlak anlamda olup geçmiş, an ve gelecekteki bütün zaman ve mekânları kapsar; yani umumidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'den önceki risalet devirlerinde yaşamış olan bir insanın hüsrandan kurtulması için Hz. Muhammed'e değil, kendi çağındaki peygambere iman etmek zorunda olduğu bedihî bir durumdur. Hâl böyle olunca surede geçen imanın mutlak anlamda olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁹ Bu bakımından iman; Hz. Muhammed'e inanmaktan

¹⁷ Akseki, a.g.e., s. 25-26.

¹⁸ Akseki, a.g.e., s. 26-27.

¹⁹ Akseki, a.g.e., s. 30-31.

ibaret olmadığı gibi insanların inanç olarak ifade ettikleri soyut durum da imanın tamamını ifade etmez. Ona göre iman; aklın ve vicdanın da dahil ile insanın, ruhî bütün kuvvetlerini kullanarak kutsal olana îkan ve iz'an üzere yönelmesidir.²⁰ Bu tanımıyla o, "asır", "insan" ve "hüsran" kelimelerinde olduğu gibi "iman" kavramını da mutlak anlamda tefsir eder. Dolayısıyla fetret devirlerinde yaşamış olanların ya da kendilerine herhangi bir nebevi tebliğ ulaşmamış kimselerin de hüsrandan kurtulmaları imana bağlıdır. Akseki, bu imanın temeli için; "Bu âlemde hayırdan razı olan, şerden razı olmayan, fazileti seven, rezîleti sevmeyen bir vâcibu'l-vücûd olduğunu ve her şeyin onun iradesiyle meydana geldiğini kalbin yakinen tasdiki..." olduğunu ifade eder.²¹ Bu tasdik aklın ve vicdanın esaslarına dayanması sebebiyle iz'an ve îkan vasıflarıyla muttasıf olup sahibini sâlih amele taşır. Bu vasfa sahip olmayan iman ise hakiki bir iman değildir. Çünkü ruhun itminanı ve şüpheden uzak bir şekilde kalbin itikadı, imanın temel unsurudur. Öyle ki, lisan onun tercümanı, azalar ise tecelligâhıdır.²²

c. Sâlih Amel: İyi ve güzel olduğuna sahih naklin ve selim aklın onay verdiği ve zevk-i selimin reddetmediği şeylerin tamamıdır. İnsan, hüsrandan kurtulmanın ikinci şartı olarak zikredilen hayırlı ve faziletli işleri ifa etmek ve bunların zıddı olan davranışlardan uzak durmakla kendisine, başkasına ve hatta bütün mahlûkâta faydalı olur. Önceki kavramları, mutlak anlamlarını dikkate alarak tefsir eden Akseki, sâlih amel kavramına da umumî bir anlam atfeder. Ona göre sâlih amel sadece ibadetlerden ibaret değildir. Kısaca hayrât-u hasenât olarak tabir edebileceğimiz bütün iyilikler sâlih ameldir. Emanet, iffet ve muhabbet gibi faziletleri üreten melekeler de bu dairede yer alır. Dolayısıyla insanın ferdî ya da içtimai, zahirî ya da batini bağlamda gerçekleştirdiği bütün iyi ve güzel olan şeyler sâlih amel sayılır.²³

Nebevi tebliğ muhatap olmamış yerlerdeki insanlar bile, akliselimin üzerinde ittifak ettiği sâlih amelleri işledikleri takdirde bu ameller onların ruhlarını tezkiye eder, şerli işlerle iştigal ettikleri oranda da ruhları kirlenir.²⁴ Bu bakımdan tebliğ mazhar olmasa da bir toplumda inanç, amel ve ahlâk bakımından insanların aynı

²⁰ Akseki, a.g.e., s. 32.

²¹ Akseki, Taberî'nin de surede geçen imanı "Allah'ı tasdik etmek, O'nu birlemek, vahdaniyeti ve itaati yalnızca ona atfetmek" şeklinde tefsir ettiğini ifade eder. bkz. Taberî, Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, y.y., 1420/2000, XXIV, 590. Böyle bir tanım yapmakla beraber Akseki, İslam'ın tabii ve umumî bir din olduğunu dolayısıyla da İslam'a tâbi olmayanların hüsrandan kurtulamayacaklarını ifade eder. Akseki, a.g.e., s. 28-29.

²² Akseki, a.g.e., s. 34.

²³ Akseki, a.g.e., s. 32-36.

²⁴ Akseki, a.g.e., s. 36-37.

mertebede olduğunu söylemek aklın ve hikmetin esaslarına aykırıdır. "Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir. Nefsini noksana düşüren de hüsrâna uğramıştır."²⁵ âyetini delil olarak getiren Akseki; vahye muhatap olmasa bile bir insanın, akli tefekkürü ile ulaşacağı iman ve sâlih amelîn o kişiyi hüsrandan kurtaracağını söyler. Bu bağlamda Zemahşerî (ö. 538h.) ve Ebu's-Suûd'un (ö. 982h.) السنة والعقل والكتاب والسنة والكتاب والعقل والكتاب والعقل والكتاب: كل ما استقام من الأعمال بدليل العقل والكتاب والسنة "Sâlih amel; akıl, kitap ve sünnet delili ile sabit olan doğru işlerin tamamıdır."²⁶ şeklindeki tanımlarına atıf yapar ve vahiy olmasa da akl-ı selîmin ve ruh-u müstakîmin kabul ettiği ve bütün milletlerce bilinen birtakım hususların olduğunu ve bunların sâlih amel olarak isimlendirildiğini ifade eder.²⁷

İbadetler de ferdi, ailevî ve içtimâî pek çok faydaya sahip olan ve sahibini hüsrandan kurtarıp saadete ulaştıran önemli bir sâlih amel türüdür. Örneğin: insan namazı fizikî ve ruhî şartlarına uygun bir şekilde ifa ederse bu ibadet onu kötülük ve fuhşiyattan alı koyar; başka bir ifadeyle onu hüsrandan kurtararak saadete taşır. Malî ibadetler ise toplumun varlık, birlik ve bekasının en önemli unsurlarıdır. Köprü, yol, çeşme, hastane yaptırmak, su getirmek, kuyu açtırmak, muhtaçlara yardım etmek, yetimlere bakmak, kadınları ve kimsesizleri himaye etmek toplumsal boyuta sahip olan çok önemli sâlih amellerdir. Toplumun istifade edeceği sanayi üretimi ve sanat eserleri de buna dâhildir.²⁸

Adalet, emanet ve muhabbet gibi ahlâki erdemler ve ruhî faziletler de aynı şekilde sâlih amellerdendir. Öyle ki, adaletle hükmeden hâkimin bir günü altmış sene nafilâ ibadetten efdaldır. Adil olmayan hâkim ise ömrünü ibadet ile geçirse bile faydasızdır. Hâkimin hüsrandan kurtulması ve saadete ermesi ancak adalet ile mümkündür. Onun öncelikli işi ve sorumluluğu adil olmaktır. Bu vazifesini ihmal ve ihlal etmesi ve nafilâ ibadetlerle uğraşması sâlih amel değildir. Surede bu kavramın mutlak olarak zikredilmesinin sebebi mükellefin durumuna göre farklılık göstermesidir. Dolayısıyla her mükellef için öncelikli ve elzem olan sâlih amel onun durumuna göre değişiklik arzeder. Bu bağlamda infak, zekât ve tasadduk öncelikli olarak fakirin değil zengininin sâlih amelidir.²⁹

²⁵ Şems 91/7-10.

²⁶ Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzil*, Dâru'l-Küttâbi'l-Arabiyy, Beyrut, 1407, I., 105, Ebû's-Suûd, Muhammed, *İrşâdu'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerim*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrût, I., 68, VI., 31.

²⁷ Akseki, a.g.e., s. 38-39.

²⁸ Akseki, a.g.e., s. 42-43.

²⁹ Akseki, a.g.e., s. 43-46.

d. Tevâsî bi'l-Hak: Hak; inkâr edilmesi imkânsız olan değişmez sabit hakikat demektir. Hakkı tavsiye etmek ise iman edip sâlih amel işleyen kimsenin, diğer insanları da bu erdemlere taşımak için gerçekleştirdiği bir hakikat çağrısıdır. Kelimenin "اوصى" olarak değil "تواصى" şeklinde müşareket ifade eden "tefâül babı"ndan gelmesi, hakkı tavsiye etmenin karşılıklı olması gerektiğini ifade eder. Dolayısıyla hakkı tavsiye eden kimse de yanılabilir; yanıldığında ve kendisine hak tavsiye edildiğinde bu tavsiyeyi dikkate almak zorundadır.³⁰

İslam'da davet üşulünün temeli, ıslah edici konumdaki davetçinin sâlih olması; yani davet edeceği hususları öncelikli olarak kendi şahsında tatbik edip birer ahlâki erdeme dönüştürmesidir. Bunu gerçekleştirmemiş olan davetçi, insanları hakka davet etmek bir yana dursun onları haktan uzaklaştıracaktır. Bu itibarla Akseki, insanlara hakkı tavsiye edip kabul ettirmek için izlenmesi gereken metoda ilişkin tavsiyelerini sıralar ve tefsirinde bu yöntemin nasıl uygulanacağı hususunu bizzat örneklendirir. Ona göre hakkı tavsiye edecek olan kişinin cesaret, insaf ve tevazu gibi erdemlerle muttasıf olması çok önemlidir.³¹

e. Tevâsî bi's-Sabr: Aklın ve dinin gerekli gördüğü şeye devam, men ettiğinden de uzak durmak konusunda nefsi zaptetmek demektir. Âyette sabrın müteallakı yani neye sabredileceği zikredilmediği için bu kelimenin de mutlak anlama hamledilmesinin gerektiğini söyleyen Akseki, sabrı: a- İnsanın, şerefine yakışmayan şeylere yani günahlara sabretmesi (الصبر عن), b- Musibetlere sabretmesi (الصبر على), c- İtaate sabretmesi (الصبر في) olmak üzere üçe ayırır. Bu tasnife göre sabır; faziletin, sabırsızlık da hüsrânın sebebidir.³²

Akseki, sabra konu olan musibetleri; telafisi imkânsız olan ve olmayan musibetler olmak üzere ikiye ayırır. Semavi musibetler olarak isimlendirdiği birinci tür musibetlere maruz kalmak ve bunlardan kurtulmak insanın seçim ve kudretinde değildir.³³ Bu tür musibetlere katlanmak, boyun bükme ve rıza göstermek gerekir ki bu sabır "sabr-ı cemil" olarak isimlendirilir. Bu musibetler, fitratın karşı konulamaz ve değiştirilemez (lâ yuğayyar) kanunlarıdır. Ölüm bu türden bir musibettir. Çünkü herkes bilir ki, giden geri gelmeyecektir. İkinci tür musibetlerin ise telafi ve tedavisi mümkündür. Bunlara katlanmak sabrın bir kısmı, bunların izale edilmesi için var gücüyle çaba göstermek de diğer kısmını oluşturur. Mücadele etmeksizin bu tür musibetlere katlanmak sabır değildir. Örneğin; tedavisi mümkün olan bir hastalığa ya da giderilmesi muhtemel bir fakirliğe düşen birinin

³⁰ Akseki, a.g.e., s. 46-48.

³¹ Akseki, a.g.e., s. 49-50.

³² Akseki, a.g.e., s. 52-53.

³³ Akseki, a.g.e., s. 54-55.

"Bu dert Allah'tandır. Devayı da ancak O'ndan beklerim." diyerek yan gelip yatması ve bu musibetin izalesi için esbaba tevessülü terk etmesi uygun değildir. Çünkü hastalığı veren Allah devayı da vermiştir. Tedavi olmak da yine Allah'ın emridir. Diğer bir örnekte Akseki, "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez."³⁴ âyetinde emredilen, düşmana kuvvet hazırlama konusunda karşılaşılan bütün zorluklara göğüs germenin de sabır olduğunu ifade eder. Gerekli sabır ve fedakârlık sergilenmediği için maruz kalınan mağlubiyet ve esaret karşısında "Sabredelim. Sabrın sonu selamettir. Allah sabredenlerle beraberdir." sözünün hiçbir değeri yoktur. Bu, sabır değil; zillet ve meskenettir. Bu duruma katlanmak ve hiçbir çaba ortaya koymaksızın kurtuluşun gökten indirilmesini beklemek sabır ve tevekkül olarak isimlendirilemez. Gerçek sabır ve tevekkül; kurtuluş için yeniden mücadele yoluna girmek ve bu yolda her türlü zorluğa katlanmaktır. Ancak böyle bir sabrın sonu selamet, aksi takdirde sonuç hüsrân ve nedamettir.³⁵

Sabır; acizlik ve hüsrândan kurtulmanın tek çaresi olup ibadet, itaat, ilim ve hikmet gibi her türlü faziletin temelidir.³⁶ Maruz kalınan zulüm ve esaret karşısında gücünün son noktasına kadar mücadele etmek, bu tür musibetlere sabretmenin temel ilkesidir.³⁷ Mücadele etmeden sadece katlanmak suretiyle sabretmek ve "Allah sabredenlerle beraberdir." demek makbul değildir. Allah bu tür sabır ehli ile beraber değildir.³⁸ Sabır; haksızlığa, zulme ve adaletsizliğe ses çıkarmamak, boyun bükme ve katlanmak değildir. Bu bağlamda Akseki, sabrı; "Allah yolunda, hak yolunda, millet ve memleket yolunda karşılaşılan musibetlere feryâd-u figîn etmeden bunları izale etmek için her türlü esbabı kullanarak mücadele vermektir." diye tanımlar³⁹ ve her türlü faziletin sabır üzerine temellendiğini, sabrın sadece meşakkat esnasında değil, nimet zamanında da gerekli olduğunu vurgular. Nimet vaktinde sabır; nimete bel bağlayıp tevekkül şuurunu kaybetmemek, azıp sapmamak, nimetin emanet olduğunun farkında olmak ve nimeti mahalline sevk etmek suretiyle şükrünü eda etmektir.⁴⁰

³⁴ Enfâl 8/60.

³⁵ Akseki, a.g.e., s. 63.

³⁶ Akseki, a.g.e., s. 65.

³⁷ Akseki, a.g.e., s. 56-57.

³⁸ Akseki, a.g.e., s. 57-58.

³⁹ Akseki, a.g.e., s. 59.

⁴⁰ Akseki, a.g.e., s. 66.

Akseki, mütekaddim devir ahlâk bilginlerinin ahlâkın temelini hikmet, cesaret, iffet ve adalet olmak üzere dört esasa, sonraki dönem bilginlerin ise bu dört esası adalet ve ihsan olarak iki unsura bağladıklarını söyler ve Asır suresinin güzel ahlâkın temel ilkelerinin tamamını içerdiğini ifade eder. Surede mutlak anlamda geçen iman; hak ile batılın, doğru ile yanlışın ve iyi ile kötünün arasını ayırmak, iyi olanı icra, kötü olandan ittika konusunda gerekli olan akli kuvvetin temelini ifade etmektedir. Hakiki iman, hikmetin sebebidir. Hem yaratıcının hem de yaratılanın hukukuna riâyet etmek demek olan adalet; ferdi ve içtimâî bir erdemdir. İşte iman ve sâlih âmel adaletin gerçek anlamda ifasının temelidir.⁴¹ İffet ise hem iman ve sâlih amelin hem de sabrın bir gereğidir. Çünkü şehvetine malup olan birisi "sâlih" ve "sâbir" olamaz. Cesaret ise "tevâsî bi'l-hakk"ın içindedir. Çünkü cesareti olmayan korkak birisinin başkalarına hakkı söylemesinin imkânı yoktur. Bu tahliller ile Akseki, Asır suresinin, Kur'an'ın temel düsturlarını ihtiva ettiğini ahlâk felsefesi açısından da ispat etmeye çalışır. Bu izahlardan sonra, risalenin mukaddimesinde İmam Şâfiî'den nakledilen "Kur'an namına sadece bu sure inseydi bile insanlara yeterdi." şeklindeki ifade daha da anlam kazanmaktadır.⁴²

J. Bu özelliklere sahip olmayanların hüsranda oluş sebepleri nelerdir?

Müellif, imanın; akli kuvvetlerin harekete geçmesinin ve insanın hayır ile şerrin arasını ayırt edebilmesinin etkin amili olduğunu söyler. İman olmadığı takdirde insan şehvet ve arzularının etkisiyle hayvani seviyenin bile altına düşer, artık "rezilet"i "fazilet" zannetmeye başlar. Bu durum Kur'an'da; "Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir."⁴³ âyeti ile ifade edilir. Çünkü hayvanlar irade ve akıl nimetinden mahrum bir şekilde Allah'ın onlara verdiği birtakım güdülerin tesiri altında hareket ederler. Oysaki insan akıl ve irade nimetine mazhar olmuştur.⁴⁴

"Allah'a ve bütün varlığın O'nun güç ve azametine boyun eğdiğine iman etmeyen insanın varlığa bakışı sınırlı, basireti zayıf, vehmi büyük, ilkeleri ise asılsızdır. ⁴⁵ Böyle bir insan sebep âleminde bocalamaya, kendisine isabet eden bir

⁴¹ Akseki, a.g.e., s. 69-70.

⁴² Akseki, a.g.e., s. 71.

⁴³ A'raf 7/179.

⁴⁴ Akseki, a.g.e., s. 72-73.

⁴⁵ Akseki, a.g.e., s. 74.

nimet ve musibet için dünyevi güçler vehmetmeye, müsebbibu'l-esbâb olan Allah'ı görmezden gelmeye başlar. Bu ise birey ve toplumun hüsrânının sebebi olan putperestliğin başlangıcıdır. İman eden insan ise görünen, görünmeyen bütün kuvvetlerin Allah'ın emrinde olduğunu bilir. Bu sebeple de kendisine isabet eden bir nimet ve musibetin karşısında sükûnet ve itminânını korur. Bu bakımdan insanın, imansızlığı sebebiyle yüce Allah'ın üstün gücüne dayanmaktan mahrum olmasının ve tutunduğu bütün dalların elinde kalmasının onun ruhunda yarattığı endişe ve korku hâli gerçekten büyük bir hüsrânın ifadesidir.⁴⁶ Bir musibete maruz kaldığında içine düşeceği inkisâr ve ümitsizlik hâlinin ve nefsanî arzularının çeşitliliği ve baskısı karşısında yaşayacağı bunalımın tarifi imkânsızdır. Böyle bir insan karanlık bir gecede, uçsuz bucaksız bir denizin ortasındaki yelkensiz ve dümensiz bir gemi gibidir. Ya batır ya da kayalara çarparak paramparça olur."⁴⁷

İnkârın insan ruhunun derinliklerinde oluşturacağı ızdırabı bu cümlelerle tasvir eden Akseki, dünyanın lezzetlerinden istifade amacıyla bir insanın imandan yüz çevirmesi hâlinde Allah'ın onun lezzet alma duygusunu derhâl alacağını ifade ederek şöyle devam eder: "Sonra onun gözüne siyah bir gözlük geçirilir ve o anda her şey ona siyah kesilir. Boğazına ateşten bir kement geçirilir, muhabbeti ve merhameti kaybolur. Uykusu azap, uyanıklığı işkence olur. Kuşların şakıması matem, bahar ona elem gelir. Bütün her şeyin kendisine dış gıcırdattığını zanneder. Bu âlem onun için sebepsiz, hedefsiz, sahipsiz, manasız bir matem levhası kesilir. Artık onun için fazilet manasız bir lafız, muhabbet bir hastalık, şefkat ise akılsızlık ve vehimdir. Bütün erdemlerini kaybeden kalp bomboş, tamtakır kalır ve nihâyetinde kalpte fazilet meşalesi söner. Geriye karanlık bir meydan ve göz gözü görmez bir zindan kalır. Bu zindanın her tarafından korkunç sedalar gelmeye başlar. Bu bir ilhad ve küfür hâlidir ve aynıyla cehennemdir. Bu esnada insan zihnini işgal eden korkunç fikirler bu cehennemin zebanileridir. Bu tam bir buhran hâlidir. Bundan dolayı 1800'lü yıllarda Fransa'da her yıl bin beş yüz kişi intihar ederken bugün (1900'lü yıllarda) bu sayı on bini bulmuştur. Bu, sadece ferdi sahada yaşanan bir hüsrân olmayıp aynı zamanda içtimâî boyuta da sahiptir. Çünkü imansız bireylerden oluşan toplumda hak ve vazifenin kutsiyeti kaybolur, menfaat ve çıkarıcılık egemen olur. İnsan hak ve vazife için değil, kendi nefsinin arzularını gerçekleştirmek maksadıyla gayret eder. Onun için toplumda yaşamak bir ihtiras savaşıdır ibaret olup, asıl hedefi hırslarının tatmininden başka bir şey değildir. Böyle bir insan niçin adalet ve gayret etsin? Sırası geldiğinde malını ve canını memleket, millet ve mukaddesat uğruna niçin ve nasıl feda etsin? Böyle

⁴⁶ Akseki, a.g.e., s. 76-77.

⁴⁷ Akseki, a.g.e., s. 77.

fertlerden oluşan bir toplum da aynı şekilde hüsrandır. Dolayısıyla iman saadetin, inkâr da hüsranın anahtarıdır."⁴⁸

Akseki, iman ve sâlih amelin garezsiz, ivazsız bir şekilde şahsi bir çıkar beklenmeden toplumda yaygınlaştırılmasının yani "tevâsi bi'l-hakk" ve "tevâsi bi's-sabr"ın, ferdi ve içtimai hüsrandan kurtulmada hayati rol oynadıklarını ifade eder. Yüce Allah'ın Kur'an'da: "*Sadece içinizden zulmedenlere erişmekle kalmayacak olan bir azaptan sakının ve bilin ki Allah, azabı çetin olandır.*"⁴⁹ buyurması ve insanın iman ve sâlih ameli sadece kendi dünyasında yaşadığı ferdi bir olgu düzeyinde tutmasının ve hakkı ve sabrı tavsiye etmekten vazgeçmesinin hem kendisinin hem de toplumun hüsrandan kurtulması için yeterli olmadığını ifade etmesi de bu açıdan oldukça dikkat çekicidir. Usul ve şartlarına uygun bir şekilde hakkın ve sabrın tavsiye edilmesiyle -davete muhatap olan kimse müspet karşılık vermese bile-davetçi, vebali omuzlarından atar. Ancak muhatap, davetin usul ve şartlarındaki bir hatadan dolayı ıslah olmamış ise davetçi vebal altında kalmaya devam eder. Bu bakımdan "tevâsi"nin bir usulü vardır ve davetçi buna riâyet etmek zorundadır. Bu metot çağdan çağa, toplumdan topluma hatta kişiden kişiye değişebilir. Akseki, hakkı tavsiye etmenin "emr-i bi'l-ma'rûf'a, sabrı tavsiye etmenin de "nehy-i ani'l-münker"e delalet ettiğini ifade eder.⁵⁰

Akseki iman, sâlih amel, hakkı ve sabrı tavsiye etmenin dünya ve âhîret mutluluğunun temeli olduğunu ifade ettikten sonra şöyle devam eder: "Bazı münkirlerin mutlu gibi görünmeleri ise bir seraptan ibarettir. Aslında onlar mutlu değildirler. Batıda hangi ailenin kapısını çalsan ve 'Mutluluk buraya uğradı mı?' diye sorsan sana; 'Başka kapıyı çal. Mutluluk bizim eve uğramadı.' diye cevap vereceklerdir. Çünkü onlar her şeyi yaratan, rızıklara kefil olan Allah'a itimat ve imandan uzaklaşmaları sebebiyle hırs ve tamahın ağına düşmüşler, haktan ve sabırdan uzaklaşmışlardır. Herkes bilir ki, mutluluk servet ve maişetten ibaret değildir. Yüce Allah'ın sonsuz ilim ve kudretinde olduğuna iman eden ve bunun gereğini yerine getiren bir mü'min hangi çağ ve coğrafyada ne kadar olumsuz şartlar içinde olursa olsun onun kalbinde bir itmi'nan, ruhunda bir sükûnet muhakkak ki vardır.⁵¹ Eğer bu sükûnet ve itminan hâli yok ise o kimsenin içinde imanın sadece lafzı var demektir veya bu kimse için iman; atalarından duyduğu birtakım tabir ve şekillerden ibarettir. Bu durumda onların kalplerinde imanın hakikati değil haset, buğuz, düşmanlık, kibir, ihanet, cehalet, tembellik ve çirkeflik

⁴⁸ Akseki, a.g.e., s. 78-81.

⁴⁹ Enfâl 8/25.

⁵⁰ Akseki, a.g.e., s. 82-84.

⁵¹ Akseki, a.g.e., s. 84-85.

gibi olumsuz vasıflar yerleşmiştir. İsimleri Ali, Veli, Ahmet, Muhammet olsa bile sâlih amelden, sabrı ve hakkı tavsiye erdemlerinden uzak kalmaları sebebiyle bu insanlar hüsran içindeler demektir."⁵²

Sonuç

Mutluluğun temel prensiplerini dört maddede toplayan Asır Suresi, insanlara dünya ve âhiret mutluluğu kazandırmak için gelmiş olan Kur'an'ın mucizevî bir özetidir. Surenin, İslam'ın temel konuları olan inanç, ibadet ve ahlâkı ele alması sebebiyle bu tefsir risalesinin aynı zamanda, Akseki'nin dinî görüşlerinin de bir özeti olduğunu söyleyebiliriz.

Sureyi tefsir ederken hem "hikmet" olarak tabir ettiği bilimsel üslubu hem de "nasihat" kavramıyla ifade ettiği vaaz ve irşat metodunu birlikte kullanan Akseki, surenin ahkâm ve adabını kolay kavranılabilir örnekler çerçevesinde yeni bir tertip ve üslup ile kaleme almıştır. Müellif, surede geçen; asır, hüsran, iman, sâlih amel, tevâsî bi'l-hakk ve tevâsî bi's-sabr kavramlarının mutlak anlamlarını esas almış ve bütün çağ ve coğrafyalardaki insan gerçeğini ifade edecek şekilde surenin tefsirini evrensel bir düzleme oturtmaya çalışmıştır. Ona göre; a- Asır: Mutlak anlamda zaman, b- Hüsran: Dünyevî ve uhrevî ziyan, c- İman: Aklın ve vicdanın da dahil ile insanın, ruhî kuvvetlerinin tamamını kullanarak kutsal olana îkan ve iz'an üzere yönelmesi, d- Tevâsî bi'l-hakk: İnsanların, değişmez sabit hakikatleri hem yaşamaları hem de bu yaşam rotasından saptıkları takdirde bu hakikatleri birbirlerine tavsiye etmeleri, e- Tevâsî bi's-sabr: İyilikleri yapma, kötülüklerden sakınma ve musibetlerle karşılaşma esnasında insanın kulluk şuurunu kaybetmemesidir.

Akseki bu temel ilkelerden yüz çevirdiğinde ulvî anlamını kaybeden insanın, arzularına kapılarak ihtiras, vehim, endişe, ümitsizlik ve hüzünden oluşan süflî bir âlemin içinde bocalamaya başlayacağını önemle vurgular. Ona göre insanın saadet duygusunu kaybetmesi ile başlayan bu bedbahtlık hâli yalnızca ferdî düzlemde kalmaz. Böylesine imansız bireylerden oluşan bir toplumda hak ve vazifenin kutsiyeti kaybolur, menfaat ve çıkarıcılık egemen olur. Böylece insanlar arası ilişkilerden oluşan toplumsal hayat; menfaat, çıkar ve ihtiraslar uğruna kavga verilen bir huzursuzluk ve mutsuzluk meydanına dönüşür.

Kaynakça

Akseki, Ahmet Hamdi, *Ve'l-Asr Tefsiri*, Evkaf Matbaası, (I. Baskı), İstanbul, 1928/1346.

⁵² Akseki, a.g.e., 85-87.

- Alimoğlu, Ethem, "Ahmet Hamdi Akseki'nin Hayatı", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005.
- Âlûsî, Ebû'l-Meâlî, *Ġâyetü'l-Emâni fi'r-Redd alâ'n-Nebhâni*, thk. Ebû Abdillâh ed-Dâni, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd, 1422/2001.
- Aydın, Hüseyin, "Ahmet Hamdi Akseki'nin Felsefeye İlgisinin Boyutları", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005.
- Aydın, Mehmet S., "Ahmet Hamdi Akseki'nin Ahlâk Felsefesi", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005.
- Baloğlu, Niyazi, "Diyanet İşleri Reisi Olarak Ahmet Hamdi Akseki", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005.
- Doğan, Recai, "Ahmet Hamdi Akseki ve Yaygın Din Eğitime Hizmetleri", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005.
- Ebû's-Suûd, Muhammed, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, ts.
- Kılavuz, Ahmet Saim, "Ahmet Hamdi Akseki'nin İslam-Türk Ansiklopedisi'ne Katkıları", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005.
- Kılavuz, Ahmet Saim, "Ahmet Hamdi Akseki'nin İslam-Türk Ansiklopedisi'ne Katkıları", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, Tahk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, y.y., 1420/2000.
- Uludağ, Süleyman, "İslam'ın Bir Savunucusu Olarak Ahmet Hamdi Akseki", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd, *el-Keşşâf an Hakâiki Ġavâmıdıt-Tenzil*, Dâru'l-Küt-tâbi'l-Arabiyy, Beyrut, 1407.